

Türküstan

www.turkustan.az

Aydın Mədətəoglù
Qasimlı
filologiya üzrə
fəlsəfə doktoru

Əsl adı İsmayıllı Ənvər olan məşhur Vitse-generalisimus Ənvər Paşa 6 dekabr 1882-ci ildə (bəzi mənbələrdə 23 noyabr 1881-ci il – A.M.) İstanbulda anadan olmuşdur. Atası Əhməd bəy, anası Ayşə xanımdır. Kiçik yaşında oxumağa yüksək həvəs göstərdiyindən 3 yaşında İbtidai məktəbə qeyd edilmiş, ardından Fateh İbtidai Məktəbinde oxumuş, sonra hərbi Rüştiyyəni bitirərək hərbi Şahanə Məktəbinə daxil olmuşdur. Buradan mezun olduqdan sonra 1903-cü ildə Baş qərargah yüzbaşısı rütbəsi ilə Manastırda 13-cü Səyyar Top-

yük başarıları əldə etmişdir. Sultan II Əbdülhəmidin devrilməsi ilə "hürriyət qəhrəmanı" kimi ad qazanan, italyanlara Trabulus-qərbəde ağır zərbe endiren Ənvər Bəy "Trablus qəhrəmanı" olaraq da tanınmış və əvvəlki şöhrətinə yeni şanlar qatmış, adı bütün İslam dünyasında böyük bir qəhrəman kimi anılmağa başlanmışdır. Daha sonra II Balkan müharibəsi dövründə Ənvər Bəy komandanlığı ilə süvari qüvvələri 22 iyul 1913-cü ildə dörd aya yaxın düşməni istilasi altında qalan Ədirnəni azad etmiş və bununla da "Ədirnənin qurtarıcısı" adını qazanmışdır. Büyük Azərbaycan dramaturqu Cəfər Cabbarlı məş-

qanışında, Quzey Afrikada Ən-vər Bəyin adını duymayan kimse qalmamış, qəzet, jurnal və təqvimlərdə çıxan şəkilləri böyük bir sayqı ilə divarlara asılmağa başlanmışdır.

Ənvər Bəyin 4 yanvar 1914-cü ildə üç rütbə birdən yüksəldilərək Paşa (General – A.M.) kimi Müdafiə Naziri təyin edilməsin-dən sonra Türkiyədə ordunun dəstəyi ilə "İttihad və Tərəqqi Cəmiyyəti" siyasi məsuliyyəti üzərinə almış, məmləkət istiqra-ra qovuşmuş, bir sıra islahatlar keçirilmiş, Ənvər Paşa tərəfin-dən bütün ordu başçıları gəncləşdirilmiş, gənc zabitlər milli ruhda yetişdirilməye başlanılmışdı.

Çar Rusiyası belə ilk əvvəller Ənvər Paşa "Gələcəyin adamı nəzəri ilə baxmış, onunla mümkün olduğu qədər yaxın münasibətlər qurulmasına çalışmışdı" (MNO ser. III tom I, Moskva 1935, səh.85-89; Bax: Dr.Akdes Nümet Kurat, Türkiye ve Rusya, Ankara 1990, səh.230). Fəqət bütün bunlara baxmayaraq **I Dünya müharibəsi ərafəsində Ənvər Paşanın Rusiyaya təklif etdiyi "Türk-Rus İttifaqı" adlı bəyənatı (9 bənddən ibarət bu geniş təfsilatlı "Bəyanat" haqqında bax: Kurat, göstərilən əsəri, səh. 230-235). Rusyanın İstanbulda hərbi atasəsi general Leontev və**

Ulu Turan şəhidi

Quzey Azərbaycanın xilaskarı, vitse-generalisimus Ənvər Paşa

çu Alayına təyin edilmiş, daha sonra Bolqar, Rum və Albaniya çatalarına qarşı hərbi hərəkatlarda böyük başarılar göstərdiyindən 4-cü və 3-cü məscidi, 4-cü Osmanlı nişanları və "Altın Ləyqət" medallı ilə təltif olunmuşdur. 13 sentyabr 1906-ci ildə minbaşı rütbəsi almış, həmin ayda da siləyasi fəaliyyətə qoşularaq "Osmanlı hürriyət Cəmiyyəti" hə 12-ci üzv kimi qəbul edilmişdir. Bu cəmiyyət mərkəzi Parisdə yerləşən "Osmanlı İttihad və Tərəqqi Cəmiyyəti" ilə birləşdikdən sonra öz fəaliyyətini bu cəmiyyətdə davam etdirmiş, daha sonra bu cəmiyyətin aparıcı şəxslərindən biri olmuşdur.

1908-ci ildə sultan II Əbdül-həmid devrildikdən sonra "hürriyət qəhrəmanı" adı alan, sonra bir müdəddət Berlin hərbi atasəsində, daha sonra isə müxtəlif yerdə çalışan Ənvər bəy sonra İstanbulda qayitmışdı. 1 dekabr 1911-ci ildə Eynülmənsurda hərbi qərargahını quraraq italyanlara qarşı aparılan mühəribədə bö-

hur "Ədirnənin fəthi" əsərini məhz Ənvər Paşaya həsr etmişdir. Ənvər Bəy o dövrə Türkiyənin en çox sevilən, sayılan şəxsiyyəti sıfətli bir nömrəli adamı olmuşdur. Ədirnənin – Osmanlı İmperatorluğunun bu ikinci mərkəzi şəhərinin geri qaytarılması I Balkan müharibəsində möglüb və perişan çıxan Türkiyənin yenidən canlanması və güclənməsini bütün dünya qarşısında isbat etmiş oldu. Ədirnə yenidən canlanan Türkiyənin simvolu, Ənvər Bəy də Türk millətinin çoxdan arzuladığı və gözlədiyi "Milli Qəhrəmanı", "Əzəmətli Boz Qurd" idi.

"Hürriyət", "Trablus" və nəhayət "Ədirnə" qəhrəmanı kimi Ənvər Bəyin adı o dövrə yalnız Türkiyədə deyil, bütün Türk və İslam aləmində hörmətlə anılmış, onun adı bütün İslam və Qərb dünyasına yayılmış, Qazan elində, Türküstanda, xüsusiələ də Azerbaycanda o, "Milli Qəhrəman" kimi tanınmış, şərinə mahnilər qoşulmuş, Hindistanda, Əf-

heç də "Türk dostu" olmayan Türkiyədəki səfəri Giers tərəfindən təbii qəbul edilsə də Rusyanın İstanbulu və Boğazları əla keçirmək istəyən o zamankı "kor və kar" dövlət adamları, xüsusiələ, xarici işlər naziri Sazanov tərəfindən rədd edilmiş və beləliklə də sonda ən ağır zərərə Türkiyə və Rusiyaya dəymmiş, qazanansa Qərbi Avropanın nəhəngləri olan Ingiltərə, Fransa və qismən də İtaliya olmuşdur.

I Dünya müharibəsi başlayan zaman Ənvər Paşa Türk ordusu-nun və bütün Türk xalqının ən böyük vətənseveri kimi tanındı. Onun vətənpərvərliyindən, əxlaqi təmizliyindən və xüsusiələ cəsərəri və qəhrəmanlılarından heç kimin şübhəsi yox idi. Onun bir Türk milliyətçisi, İslam dini təəssübkeşi və müasirliyi hamı tərəfindən qəbul və tədris edilirdi.

Ənvər Paşanın şəxsində bu üç cərəyan – Türkçülük, İslamçılıq və Müasirlik bir vəhdət təşkil edirdi. Onun özü üçün isə Türkçülük daha cazibədar idi. Bu

ideologiya o dövr Türkiye və çar Rusiyasındaki Türk ziyanı gənclərinin idealına çevrilmişdi ki, bunun da vuran əli Osmanlı Türk ordusu və onun Ali Baş Komandanının (Ölkənin Ali Baş Komandanı Sultan id - A.M.) müavini, hərbi Nazir, "İttihad və Tərəqqi Cəmiyyəti" Mərkəzi Şurasının üzvü Ənvər Paşa idi.

Ənvər Paşanın 9 bəndlik "Türk-Rus İttifaqı" adlı bəyənatı çar hökuməti tərefindən rədd edildiyinə baxmayaraq, o, "Bəyanat"da nəzərdə tutulan bəndləri həyata keçirməyə başladı. Ənvər Paşanın ilk planı Qafqazdakı türk-Müsəlman əhalinin çar Rusiyası əsərindən qurtulması idi. Bu işlə əlaqədar olaraq Ənvər Paşanın əmri ilə Osmanlı-Türk ordusundan III Ordu məhəz bu vəzifəni yerinə yetirməli idi. Bu III Türk Ordusu rusların I Qafqaz Ordusuna, 4 erməni və 2 gürcü könüllülərindən ruslar tərefindən teşkil edilmiş 6 minlik drujinala-rqaşarı vuruşmalı idi.

Ənvər Paşanın özü Müdafiə Naziri olmasına baxmayaraq bu qüvvələrə qarşı vuruşmaq üçün o, III Ordunun komandanlığını da öz üzərinə götürmüş, fəqət Sarıqamış savaşında rus ordusuna möglüb olmuşdu. Sarıqamış möğlubiyyətinə baxmayaraq Ənvər Paşa ruhdan düşməmiş, öz əmisi Xəlil Paşanın əmrində olan 37 və 38-ci tümenləri jandarma qüvvələri ilə bərabər Güney Azərbaycana göndərmiş və Xəlil Paşa da Təbrizi tutaraca Həmədə-na qədər irəliləmiş, rusları saxışdırıb. Güney Azərbaycan ərazilərindən çıxarmış və beləliklə də Ənvər Paşa "Türk ellərini feth" etmə planının bir qismini gerçəklişdirmişdi.

Rusiyada bolşeviklərin hakimiyyətə gəlməsiylə Türkiyə müəyyən qədər çar Rusiyasından qurtuldu. Qafqaz cəbhəsində Türk ordusu yenidən canlandı və Bütün bunlar Rusiyada Türkçülük ruhunu daha da gücləndirmiş, Türkiyənin Rusiyaya təyin edilən və dövrkü səfəri Qalib Kamili Bəy Peterburq müsəlmanları qarşısında geniş bir nitq söyleyərək (Nitqin və səfərin xatiratının mətni üçün bax: Dr. Kurat, göstərilən əsəri, səh.426-427) Ənvər Paşanın hədiyyəsi olan nəfis bir xalça və qıymətli bir "Quran" əlyazmasını Peterburq imamına təqdim etməsi Türkiyə hökumətinin Rusiya müsəlmanlarına də-təyinin təzahürü idi...

(ardı gələn sayıımızda)

Oxu, oxut, abune ol!